

Формування управлінської компетентності магістрів професійної освіти під час навчання в університеті

*Красильникова Ганна Володимирівна¹, Красильников Сергій Романович²,
Герніченко Іван Іванович³*

Опубліковано	Секція	УДК
16.06.2023	Освіта/Педагогіка	378.22-047.22

DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.8038799>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. В статті висвітлена практика формування управлінської компетентності магістрів професійної освіти під час навчання в університеті. Доведено, що управлінська компетентність є ключовою у підготовці магістрів професійної освіти, оскільки забезпечує готовність майбутніх педагогів до ефективного виконання своїх професійних обов'язків щодо планування, організації та реалізації освітнього процесу, його моніторингу та контролю результатів діяльності, конструктивної взаємодії з учасниками освітнього процесу, прийняття управлінських рішень на різних організаційних рівнях. Представлена структурно-логічна схема та зміст освітніх компонент підготовки магістрів професійної освіти, які беруть участь у формуванні управлінської компетентності майбутніх педагогів. Схарактеризовані етапи формування управлінської компетентності здобувачів вищої освіти спеціальності 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» другого (магістерського) рівня вищої освіти (початковий, базовий, заключний).

Ключові слова: управлінська діяльність педагога, управлінська компетентність, компоненти управлінської компетентності, магістри професійної освіти, етапи формування управлінської компетентності, педагогічний менеджмент.

Formation of managerial competence of masters of vocational education during studying at the university

Annotation. The article highlights the practice of forming the managerial competence of masters of vocational education while studying at the university. It is proved that managerial competence is key in the training of masters of vocational education, as it ensures the readiness of future teachers to effectively perform their professional duties in planning, organizing and implementing the educational process, monitoring and controlling the results

¹ доктор педагогічних наук, професор кафедри технологічної та професійної освіти і декоративного мистецтва, Хмельницький національний університет, Хмельницький, вул. Інститутська, 11, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-4846-722X>

² кандидат технічних наук, доцент кафедри технологічної та професійної освіти і декоративного мистецтва, Хмельницький національний університет, Хмельницький, вул. Інститутська, 11, Україна, <https://orcid.org/0000-0003-0221-0813>

³ кандидат педагогічних наук, доцент кафедри технологічної та професійної освіти і декоративного мистецтва, Хмельницький національний університет, Хмельницький, вул. Інститутська, 11, Україна, <https://orcid.org/0000-0003-0403-2862>

of activities, constructive interaction with participants in the educational process, making managerial decisions at various organizational levels. The structural and logical scheme and content of the educational components of the training of masters of vocational education, which are involved in the formation of managerial competence of future teachers, are presented. The stages of formation of managerial competence of higher education students of specialty 015 «Vocational Education (in the majors)» of the second (master's) level of higher education (initial, basic, final) are characterized. It was noted that at the first stage, the formation of the components of managerial competence (motivational and cognitive) is carried out by studying the disciplines of general training and the professional discipline «Pedagogical Management». The content of this discipline, which consists of two modules, is characterized: the first is devoted to the study of basic concepts and categories in the field of education management, the regulatory framework and foreign experience in managing education systems, methodological and theoretical foundations of pedagogical management; the second - highlights the specifics of managing educational institutions and mastering the main functions of pedagogical management (planning, motivation, organization, control, analytical activities, etc.) and various types of ensuring the management of an educational institution, including information, information and computer technologies, quality assurance, innovation management, etc. The second stage of formation of the components of managerial competence (cognitive, operational, personal) takes place during the second academic semester when studying the mandatory discipline «Organization and teaching methods in vocational education institutions», where a coherent and logically consistent system of knowledge about the organization of the educational process in institutions of vocational education based on the latest educational concepts, modern approaches in professional education and wide use of interactive, information and communication technologies. The third, final stage is aimed at gaining practical experience of management activities during internships and its use when completing the final qualification work.

Keywords: managerial activity of a teacher, managerial competence, components of managerial competence, masters of vocational education, stages of formation of managerial competence, pedagogical management.

Вступ

До професійної освіти, яка спрямована на підготовку людини до певного виду професійної діяльності у межах здобутого фаху, різні групи стейкхолдерів висувають свої вимоги. Особливо гостро постає питання урахування інтересів усіх зацікавлених сторін у сфері професійної (професійно-технічної) освіти (ПТО), що покликана забезпечити галузі вітчизняної економіки кваліфікованими робітниками, які б відповідали сучасним і перспективним потребам ринку праці. Відтак, уваги потребує підготовка педагогів професійного навчання, на яких у майбутньому покладається важливе завдання з організації освітнього процесу підготовки кваліфікованих робітників в закладах ПТО.

Професійна діяльність педагога професійного навчання цілком пов'язана з процесом управління, виконанням управлінських функцій починаючи з планування навчальної діяльності, її організації, регулювання, мотивації учасників освітнього процесу і завершуючи моніторингом та контролем результатів діяльності. Дослідник Машбіц Є. розглядає навчальну діяльність як вид управлінської діяльності, за якого взаємодія між викладачем і студентом реалізується за допомогою педагогічного спілкування [1]. Саме тому освітній стандарт вищої освіти підготовки фахівців спеціальності 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями) для другого (магістерського) рівня вищої освіти та відповідна освітня програма (ОП) містять низку спеціальних (фахових) компетентностей, що охоплюють здатність педагога аналізувати,

прогнозувати, критично осмислювати проблеми у професійній освіті, приймати ефективні рішення щодо їх розв'язання (СК 04); здатність розробляти і реалізовувати проекти у професійній освіті, у тому числі міждисциплінарні, здійснювати їх інформаційне, методичне, матеріальне, фінансове та кадрове забезпечення (СК 05), здатність управляти стратегічним розвитком команди в процесі здійснення професійної діяльності (СК 06) [2, 3].

Крім цього, здатність управляти роботою команди необхідна керівнику закладу ПТО під час реалізації нової децентралізованої моделі управління та фінансування, орієнтованої на результати. Водночас, в «Концепції Державної цільової соціальної програми розвитку професійної (професійно-технічної) освіти на 2022-2027 роки» зазначається, що існує невідповідність рівня володіння керівників закладів ПТО інструментами стратегічного управління, проектного менеджменту, маркетингу, кластерного підходу сучасним вимогам [4].

Проблеми підготовки педагогів професійного навчання досліджували Артюх С., Бендера І., Брюханова Н., Коваленко О., Лазарєв М., Лобунець В., Ничкало Н., Щербак О.; питання формування компетентностей майбутніх фахівців професійної освіти висвітлювали в своїх роботах Данилишина К.; Калініченко Т., Каньковський І., Масич В., Семенов Є. тощо; управлінської компетентності – Анан'єва Н., Керекеша-Попова О., Мармаза О., Тархан Л., Хоменко В., Шестопалюк О. та ін. Розвиток управлінської компетентності здобувачів вищої освіти є предметом дослідження Олексієнко О. та Розказова А., магістрів – майбутніх керівників навчальних закладів – Вдовиченка Р., Васильченка Л., Єльнікової Г., Макодзєя Л., Маслова В. та ін.

Водночас, аналіз наукових праць дозволив зробити висновок, що проблеми формування управлінської компетентності магістрів професійної освіти шляхом змістового наповнення освітніх компонент (ОК) освітньої програми управлінським контентом в закладах вищої освіти (ЗВО) залишаються недостатньо розробленими, а відтак, актуальними. Отже, метою статті є висвітлення підходів до формування управлінської компетентності магістрів професійної освіти в ЗВО шляхом опанування ними відповідних освітніх компонентів в межах ОП та набуття практичного досвіду у сфері освітнього менеджменту.

Результати

Поняття «управлінська компетентність» стало предметом досліджень педагогічних і економічних наук лише у ХХ ст., і розглядається як дві взаємопов'язані характеристики людини як особистості та її професійної діяльності. Дослідник Аносов І. визначив управлінську діяльність як цілеспрямовану соціально-психологічну систему, що самоорганізується й розвивається. На думку автора, управлінська діяльність містить: велику кількість дій (переважно короткочасних); часті втручання ззовні; широку мережу контактів; переважання вербального спілкування з персоналом [5, с. 33-39].

Управлінську складову у структурі діяльності педагога професійного навчання виокремлюють такі дослідники як Анан'єва Н., Каньковський І., Тархан Л., Хоменко В., Шестопалюк О., Ягупов В. та ін. Зокрема, Тархан Л. вважає, що «інженер-педагог виступає не просто реалізатором діяльності, а її організатором і управлінцем. Оскільки управління є діяльністю над діяльністю (над діяльністю), то інженер-педагог повинен бути підготовлений до неї на цьому понад рівні як в інженерно-технічному, так і педагогічному плані» [6].

Дослідник Каньковський І. доводить, що інженер-педагог – це фахівець з вищою інтегрованою педагогічно-технічною освітою, який здійснює управління учбовою або виробничою діяльністю. До його основних професійних функцій, крім головної

термінальної функції – управлінської, дослідник відносить ще і проєктувальну, організаційну, дослідницьку, контрольну та інкультураційну функції [7].

Шестопалюк О. характеризує управлінську діяльність викладача за такими напрямками: діагностичний, прогностичний, організаторський, комунікативний, мотиваційний, порівняльно-оцінний, емоційно-вольовий, гностичний, для реалізації яких педагог має володіти управлінською компетентністю. При цьому, під управлінською компетентністю викладача автор розуміє динамічне поєднання властивостей його особистості, що розвивається в професійно-педагогічній діяльності та визначає успішність організаційно-управлінського впливу на суб'єктів освітнього процесу. Він виокремлює такі компоненти управлінської компетентності: когнітивний, організаційний, комунікативний і рефлексивний [8].

Когнітивний компонент характеризується системою управлінських знань майбутнього педагога у сфері освіти та застосовуванням їх при генерації управлінських рішень, у т.ч. нестандартних. Організаційний компонент передбачає здатність викладача організовувати освітній процес, створювати сприятливі умови для його реалізації, стимулювати навчально-виробничу діяльність здобувачів освіти, володіти навичками самоменеджменту. Комунікативний компонент пов'язаний зі здатністю налагоджувати конструктивну взаємодію з учасниками освітнього процесу, умінням роботи в команді. Рефлексивний компонент відображає здатність особистості коригувати власну професійну діяльність на основі адекватної самооцінки і самоаналізу.

Науковці Олексієнко О. та Розказов А. довели, що управлінська компетентність є ключовою у професійній діяльності фахівців, вона забезпечує їх готовність до продуктивного і результативного виконання своїх майбутніх обов'язків і містить у структурі такі складники: соціально-комунікативний, методологічний, психолого-педагогічний, загальнокультурний, організаційний та інформаційний, а відтак, має формуватися під час навчання здобувачів вищої освіти у ЗВО [9, с.130].

В дослідженні Керкеши-Попової О. управлінська компетентність фахівця трактується як інтегрована якість особистості, що виражається в сформованості управлінських мотивів та цінностей, вмінь та навичок, знань, професійно важливих якостей особистості, які дозволяють ефективно здійснювати управлінську діяльність (ставити цілі, планувати, прогнозувати результати, організовувати, контролювати, здійснювати аналіз, приймати управлінські рішення) та самостійно розв'язувати управлінські проблеми та ситуації у професійній діяльності. Автор виокремлює такі компоненти управлінської компетентності майбутніх інженерів-педагогів: мотиваційний, діяльнісний, когнітивний, особистісний [1, с. 7].

При цьому мотиваційний компонент управлінської компетентності майбутнього педагога професійного навчання відображає інтерес до управлінської діяльності в закладах професійної освіти, ціннісні орієнтації особистості у сфері педагогічного менеджменту; діяльнісний – управлінські уміння і навички, які забезпечують якісну реалізацію управлінських функцій; когнітивний – знання про зміст, форми, методи та технології управлінської діяльності; особистісний – сукупність професійно важливих для управлінської діяльності педагога якостей особистості, а саме, комунікативні, морально-етичні, вольові, організаторські та самоменеджменту. Вважаємо доцільним характеризувати процес формування управлінської компетентності у магістрів професійної освіти під час навчання у ЗВО відповідно до вищезазначених компонентів.

Широкий спектр напрямів управлінської діяльності майбутніх педагогів обумовлює необхідність фокусувати підготовку магістрів професійної освіти (за спеціалізаціями), що здійснюється в Хмельницькому національному університеті за відповідними освітніми програмами, на вивчення питань управління системою

підготовки робітників різних професій в закладах професійної освіти (ЗПО) на базі використання сучасних інформаційних технологій та прогресивних форм організації освітнього процесу [3].

До переліку навчальних дисциплін, націлених на формування управлінської компетентності у магістрів професійної освіти, входять: ОЗП 01 «Педагогічна взаємодія в професійній діяльності», ОПП 01 «Організація і методика навчання в закладах професійної освіти», ОПП 02 «Педагогічний менеджмент», ОПП 04 «Проектна діяльність». Закріплення системи управлінських знань та набуття практичного досвіду управління освітнім процесом і розвитком команди закладу професійної освіти ОП відбувається при опануванні таких освітніх компонентів (ОК) – ОПП 05 «Стажувальна практика на виробництві», ОПП 06 «Стажувальна педагогічна практика в закладах професійної освіти», а також під час дипломного проектування (ОПП 08). Структурно-логічна схема вивчення ОК, що беруть участь у формуванні управлінської компетентності магістрів професійної освіти під час їх навчання в ЗВО, представлена на рис. 1.

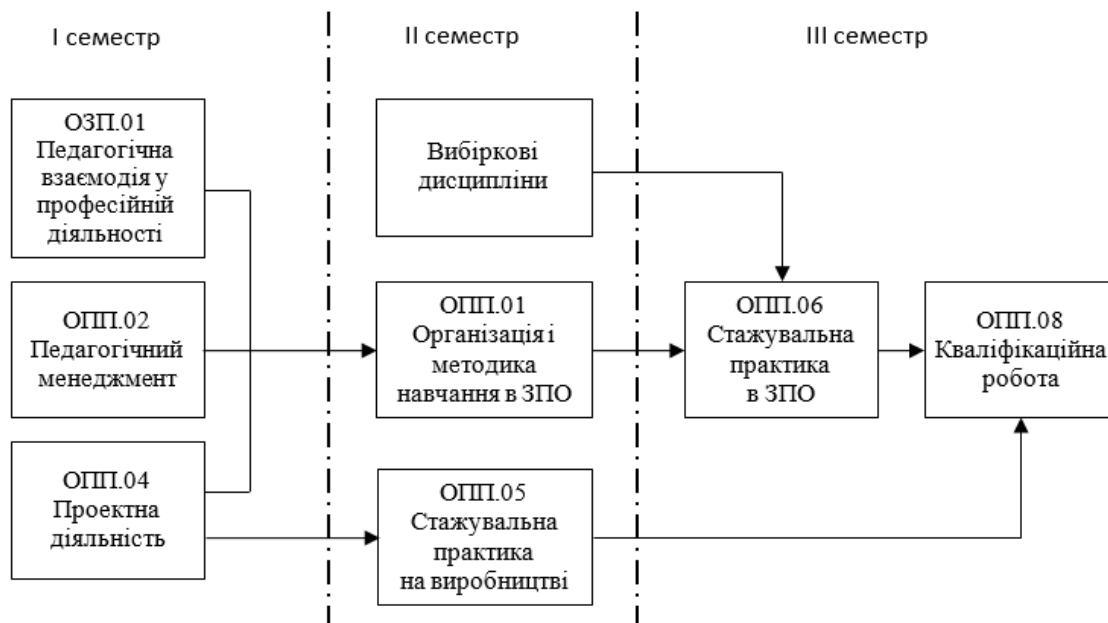

Рис. 1. Структурно-логічна схема вивчення ОК, що беруть участь у формуванні управлінської компетентності магістрів професійної освіти, під час їх навчання в ЗВО

Детальніше схарактеризуємо зміст навчальних дисциплін та засоби формування управлінської компетентності під час їх вивчення у магістрів професійної освіти. Початковий етап формування компонентів управлінської компетентності магістрів відбувається у першому семестрі під час вивчення низки навчальних дисциплін ОЗП 01, ОПП 02, ОПП 04 [10].

Базовою навчальною дисципліною при формуванні управлінської компетентності у магістрів професійної освіти, безумовно, є ОПП 02 «Педагогічний менеджмент». Це обов'язкова дисципліна, обсяг якої становить 5 кредитів ЄКТС. Мета вивчення дисципліни «Педагогічний менеджмент» полягає у формуванні управлінської компетентності магістрів професійної освіти як майбутніх менеджерів освітньої сфери, здатних приймати обґрунтовані управлінські рішення на різних організаційних рівнях системи освіти та створювати ефективні моделі управління навчальним закладом.

Завдання дисципліни: формування професійних знань, умінь, навичок, ціннісних відношень майбутніх педагогів щодо вибору методів та технологій педагогічного менеджменту, створення сприятливого психологічного клімату та середовища на основі ІКТ для підтримки ефективного управління стратегічним розвитком команди в закладі освіти.

Структура лекційного курсу ОПП 02 «Педагогічний менеджмент» складається з двох модулів. Перший модуль «Основи педагогічного менеджменту» націлений на знайомство здобувачів освіти з основними поняттями та категоріями у сфері управління та менеджменту освіти, вивчення нормативної бази та зарубіжного досвіду управління системами освіти, методологічних та теоретичних засад педагогічного менеджменту. Другий модуль «Менеджмент освітньої організації» присвячений висвітленню специфіки управління закладами освіти та опануванню основних функцій педагогічного менеджменту (планування, мотивації, організації, контролю, аналітичної діяльності тощо) та різних видів забезпечення управління закладом освіти, у т.ч. інформаційного, використання ІКТ, забезпечення якості, управління інноваціями тощо.

Практичний курс ОПП 02 «Педагогічного менеджменту» сприяє формуванню практичних умінь вибору оптимальних моделей управління, методів та технологій педагогічного менеджменту для управління освітнім процесом і професійним розвитком колективу закладу освіти; опануванню психодіагностичним інструментарієм для управління персоналом; розвитку лідерських якостей майбутнього педагога професійного навчання.

Водночас, комунікативна компонента управлінської компетентності магістрів професійної освіти формується під час вивчення обов'язкової навчальної дисципліни ОЗП 01 «Педагогічна взаємодія у професійній діяльності» обсягом 4 кредити ЄКТС. Здобувачі вищої освіти, які завершили вивчення цієї дисципліни мають ефективно використовувати сучасні цифрові інструменти, інформаційні технології та ресурси у професійній, у т.ч. в управлінській діяльності, ефективно формувати комунікаційну стратегію, здійснювати ділову комунікацію та вести професійну дискусію, налагоджувати взаємодію колективу для реалізації комплексних проєктів у професійній освіті та міждисциплінарних проєктів, керувати пізнавальною діяльністю; створювати освітнє середовище, що є сприятливим для здобувачів освіти і забезпечує досягнення визначених результатів навчання тощо.

Обов'язкова освітня компонента ОПП 04 «Проектна діяльність» обсягом 4 кредити ЄКТС акцентує увагу на формування у майбутніх педагогів професійного навчання умінь розробляти педагогічні проєкти та керувати їх реалізацією. Метою вивчення цієї дисципліни є формування у магістрів професійної освіти проєктної культури, інноваційного мислення та набуття ними компетентностей, необхідних для ефективної професійної діяльності у сфері розробки та подальшої реалізації дослідницьких та інноваційних проєктів, у т.ч. досягати програмних результатів навчання, а саме, РН 5 Обирати оптимальну стратегію колективної діяльності, міжособистісного спілкування та взаємодії для реалізації комплексних проєктів у професійній освіті та міждисциплінарних проєктів з урахуванням етичних, правових, соціальних та економічних аспектів [2].

Наступним базовим етапом формування управлінської компетентності у магістрів професійної освіти відбувається впродовж другого навчального семестру під час вивчення обов'язкової навчальної дисципліни ОПП 01 «Організація і методика навчання в закладах професійної освіти» обсягом 6 кредитів ЄКТС. Мета вивчення цієї дисципліни полягає у формуванні цілісної і логічно-послідовної системи знань про організацію навчального процесу у ЗПО на основі новітніх освітніх концепцій, сучасних підходів в професійній освіті та широкого застосування інтерактивних, інформаційно-

комунікаційних технологій, у т.ч. дистанційних технологій навчання. Серед очікуваних результатів вивчення ОПП 01 є: демонструвати готовність до абстрактного мислення; застосовувати операції аналізу і синтезу для виявлення стану та проблем вітчизняної ПТО і планувати шляхи її реформування та розвитку, а фактично приймати управлінські рішення у сфері освіти на різних організаційних рівнях.

На основі попередньо отриманих знань з ОЗП 01, ОПП 02 та ОПП 04 здобувачі вищої освіти під час опанування ОПП 01 «Організація і методика навчання в закладах професійної освіти» навчаються організовувати освітній процес у сфері професійної освіти на основі людиноцентрованого підходу та сучасних досягнень педагогіки і психології, керувати пізнавальною діяльністю, здійснювати ефективне та об'єктивне оцінювання результатів навчання здобувачів освіти, що сфокусовано у змісті програмного результату навчання РН 6 [3].

Крім цього, здобувачі вищої освіти мають можливість продовжувати розвивати управлінську компетентність під час реалізації права вибирати частину навчальних дисциплін, наприклад, такої ОК як «Іміджологія». Згідно з робочою програмою цієї дисципліни при вивченні теми «Сучасний лідер в сфері освіти» здобувачі вищої освіти знайомляться з феноменом лідерства та харизмою особистісного іміджу керівника закладу освіти, навчаються створювати власний ефективний імідж та управляти ним для успішного управління, зокрема, педагогічним колективом та діяльністю закладу освіти в цілому.

Заключний етап формування управлінської компетентності магістрів професійної освіти відбувається під час проходження ними стажувальної практики на виробництві (ОПП 05) у другому навчальному семестрі та стажувальної педагогічної практики в закладах професійної освіти (ОПП 06) у третьому навчальному семестрі. Так, наприклад, під час проходження стажувальної практики в закладах професійної освіти програмою практики передбачена реалізація низки завдань, серед яких й «набути практичного досвіду виконання посадових обов'язків педагогічних працівників», у т.ч. менеджерів освіти різного рівня [11]. Для реалізації заплановано завдання студенти-практиканти виконують роботу дублера педагогічного працівника (майстер виробничого навчання, викладач професійно-теоретичної підготовки, педагог професійного навчання, вихователь, педагог-організатор, керівник гуртка, методист, фахівець (консультант) інклюзивно-ресурсного центру тощо), що сприяє формуванню професійних умінь і навичок, необхідних для прийняття самостійних рішень під час організації та супроводу освітнього процесу в закладах професійної освіти.

Комплекс набутих професійних знань та умінь, компетентностей, у т.ч. управлінської компетентності, дозволяє магістрам професійної освіти успішно виконувати завдання дипломного проектування та презентувати результати розроблення і реалізації педагогічних проєктів на різних організаційних рівнях управління в закладах професійної освіти під час захисту кваліфікаційних робіт.

Висновки

Отже, управлінська компетентність є ключовою у підготовці майбутніх магістрів педагогічної освіти, оскільки забезпечує готовність майбутніх педагогів до ефективного виконання своїх професійних обов'язків щодо планування, організації та реалізації освітнього процесу, його моніторингу та контролю результатів діяльності, конструктивної взаємодії з учасниками освітнього процесу та представниками зовнішніх стейкхолдерів, прийняття управлінських рішень на різних організаційних рівнях. Відтак, формування управлінської компетентності здобувачів вищої освіти спеціальності 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» другого (магістерського) рівня вищої освіти дозволить у майбутньому застосовувати набуті здобувачами освіти

знання та уміння, досвід управління педагогічними проектами під час виконання різноманітних адміністративно-управлінських функцій у сфері освіти, змінювати статусно-рольові характеристики особистості у педагогічному колективі.

Список використаних джерел

1. Керкеша-Попова О.В. Формування управлінської компетентності майбутніх інженерів-педагогів у процесі професійно-педагогічної підготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук :13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / О. В. Керкеша-Попова ; Бердянський державний педагогічний університет – Бердянськ, 2020. – 23 с.
2. Про затвердження стандарту вищої освіти зі спеціальності 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» для другого (магістерського) рівня вищої освіти : Наказ МОН України від 18.11.2020 № 1435. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2020/11/20/015_profesiyna_osvita_mahistr.pdf (дата звернення 10.05.2023).
3. Освітньо-професійна програма «Професійна освіта. Технологія виробів легкої промисловості (швейні вироби)» другого (магістерського) рівня вищої освіти: Хмельницький національний університет. URL: <https://khmnu.edu.ua/015-posh-m-or/> (дата звернення 20.03.2023).
4. Концепція Державної цільової соціальної програми розвитку професійної (професійно-технічної) освіти на 2022-2027 роки : розпорядження КМУ від 09.12.2021 №1619-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1619-2021-%D1%80#Text> (дата звернення 20.03.2023).
5. Дороніна М. С., Лугова В. М., Серіков Д. О., Доронін С. А. Розвиток управлінської компетентності керівників підприємств : монографія. Харків : ФОП Лібуркіна Л. М., 2019. 182 с.
6. Тархан Л.З. Компетентностный поход в обучении инженера-педагога / Л.З. Тархан // Проблемы инженерно-педагогической освіти: [зб. наукових праць] / Л.З. Тархан. – Харків, УПА, 2005. – С. 58–64. – (Вип. 10). – С.60.
7. Каньковський І.Є. Система професійної підготовки майбутнього інженера-педагога автотранспортного профілю [Текст] : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. д-ра пед. наук : 13.00.04 - теорія і методика професійної освіти / Каньковський Ігор Євгенійович ; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. – К., 2014. – 44 с.
8. Шестоपालук О.В. Управлінська компетентність викладача: зміст і структура // [Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми](#). – 2013. – Вип. 34. – С. 3-5. URL: file:///C:/Users/admin/Downloads/Sitimn_2013_34_3.pdf (дата звернення 10.05.2023).
9. Олексієнко О., Розказов А. Розвиток управлінської компетентності здобувачів вищої освіти // [Духовність особистості: методологія, теорія і практика: збірник наукових праць](#), Том 1, № 1 (100), 2021. – С. 125-137.
10. Силабуси освітніх компонент підготовки здобувачів вищої освіти за спеціальністю 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями): Кафедра технологічної та професійної освіти і декоративного мистецтва Хмельницького національного університету. URL: <http://surl.li/hbbhl> (дата звернення 20.03.2023).
11. Стажувальна практика в закладах професійної освіти : програма і методичні рекомендації для студентів спеціальності 015.36 «Професійна освіта (Технологія виробів легкої промисловості)» / уклад.: Г. В. Красильникова, В. В. Білик, І. І. Герніченко, І. А. Дрозіч. Хмельницький : ХНУ, 2021. 27 с.